

ПОЛЬОВА СТРУКТУРА ТЕРМІНОЛОГІЇ *ФОТОГРАФІЇ*

FIELD STRUCTURE OF PHOTOGRAPHY TERMINOLOGY

Теглівець Ю.В.,

orcid.org/0000-0002-7221-7554

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри української мови

Національного університету «Львівська політехніка»

Статтю присвячено аналізу термінного поля фотографії. Системні ознаки термінної лексики – це та основна база, що забезпечує пізнавально-комунікативну діяльність наукового поняття, зміст якого будуть складати загальні та спеціальні властивості предметів та явищ навколишньої дійсності. Будь-яке наукове поняття, складаючись із групи добре узгоджених між собою слів, забезпечує тим самим системність терміна.

Актуальність дослідження зумовлена тим, що до сьогодні терміносистема галузі *фотографії* є неупорядкованою, а відтак потребує детального вивчення. Мета дослідження – описати наповнення та структурну організацію термінного поля *фотографії* на основі логічно-семантичного принципу.

Аналіз праць багатьох науковців свідчить, що вони вважають застосування польового підходу у дослідженні термінів певної галузі закономірним явищем, тому що термінній системі притаманні такі ж самі властивості, як і лексичній. Кожен окремий термін з чітко окресленою дефініцією може використовуватися тільки в певному термінному. Поза межами поля відповідна лексична одиниця може втрачати властивості терміна. Дослідник самостійного визначає межі поля, враховуючи усталеність поля на певному етапі її розвитку.

Основною лексичною одиницею ядра термінного поля *фотографії* є лексема *фотографія*. Відповідно до значення лексеми виокремлено інтегральні семи – *зображення, спосіб одержання зображення, професія чи діяльність, пов'язана з фотографією, прилад для фіксації зображень, спеціальне приміщення*. Відтак ядро термінного поля *фотографії* формують терміни, що містять зазначені інтегральні семи. У межах ядра виділено десять тематичних груп, що позначають основні родові поняття галузі. У межах груп на основі диференційних сем виділено підгрупи. Периферію термінного поля *фотографії* формують міжгалузеві, загальнотехнічні, загальнонаукові терміни (*аберація, адаптер, артефакти, байт, біт, витримка, відбивач, карта пам'яті, кодування, колаж, копії* та ін.). До периферії також зараховуємо номенклатурні назви виробників пристроїв, деталей та їх частин (*Canon, Nikon, Sony, Olympus* та ін.), назви графічних редакторів (*Adobe Illustrator, Adobe Photoshop, Adobe Photoshop Lightroom, CorelDRAW* та ін.), назви програм для створення фотоколлажів та слайдшоу (*Bolide Slideshow Creator, Premiere Pro, Proshow Producer, Windows Movie Maker* та ін.); назви формату носіїв інформації (*CF (Compact Flash), SD (Secure Digital), MS (Memory Stick)* та ін.), професіоналізми та жаргонізми.

Отже, зібраний фактичний матеріал свідчить, що термінного поля *фотографії* – це відкрита гетерогенна система, яка поступово розвивається, вдосконалюється та зазнає впливу інших терміносистем.

Ключові слова: термін, терміносистема, термінне поле, семантика, ядро, периферія, лексема.

The article is devoted to the analysis of the term field of photography. System features of the term vocabulary are the basic base that ensures the cognitive and communicative activity of a scientific concept, the content of which will consist of general and special properties of objects and phenomena of the surrounding reality.

The relevance of the study is due to the fact that the terminological system of the field of photography is unorganized to date, and therefore requires a detailed study. The purpose of the study is to describe the content and structural organization of the term field of photography based on the logical-semantic principle.

An analysis of the works of many scientists shows that they consider the use of the field approach in the study of the terms of a certain field to be a natural phenomenon, because the term system has the same properties as the lexical one. Each separate term with a clearly defined definition can be used only in a specific term field. Outside the field, the corresponding lexical unit may lose the properties of the term. The researcher independently determines the boundaries of the field, taking into account the stability of the field at a certain stage of its development.

The main lexical unit of the core of the term field of photography is the lexeme photography. According to the meaning of the lexeme, the integral semes are singled out – image, method of obtaining an image, profession or activity related to photography, a device for fixing images, a special room. Therefore, the core of the term field of the photograph is formed by the terms containing the specified integral semes. Within the core, ten thematic groups have been identified, denoting the basic generic concepts of the field. Subgroups are distinguished within the groups on the basis of differential seme. The periphery of the term field of photography is formed by interdisciplinary, general technical, general scientific terms (*aberration, adapter, artifacts, byte, collage, color* etc.). Peripherals also include the nomenclature names of manufacturers of devices, parts and their parts (*Canon, Nikon, Sony* etc.), names of graphic editors (*Adobe Illustrator, Adobe Photoshop, Adobe Photoshop Lightroom, CorelDRAW* etc.), names of programs for creating photo collages and slideshows (*Bolide Slideshow Creator, Premiere Pro, Proshow Producer* etc.); names of media formats (*CF (Compact Flash), SD (Secure Digital), MS (Memory Stick)* etc.), professional terms and jargon.

So, the collected factual material shows that the term field of photography is an open heterogeneous system that gradually develops, improves and is influenced by other term systems.

Key words: term, term system, term field, semantics, core, periphery, lexeme.

Загальна постановка проблеми. Фотографія як окремих вид діяльності охоплює і процеси створення світлин, і технічні пристрої та прилади, призначені для створення зображень, і різні мистецькі прийоми та методи тощо. Феномен фотографії досліджували як спосіб комунікації (В. Флюссер), як знакову систему (Р. Барт, У. Еко), як соціальну практику (П. Бурдьє), як візуальне втілення соціального розвитку і прискорення життя (П. Вирильо). Відсутність ґрунтовних наукових досліджень щодо формування термінного поля *фотографії* зумовила **актуальність** розвідки, адже до сьогодні терміносистема галузі *фотографії* є невпорядкованою, а відтак потребує детального вивчення. Окремі аспекти присвячено аналізу будови термінів із компонентом *фото-* у працях І. Фецько. І. Кочан аналізує такі терміни у навчальному посібнику «Українська наукова лексика: міжнародні компоненти в термінології» (Київ, 2013). Оскільки терміни *фотографії* належать до різних галузей, то низку таких терміноодиниць зафіксовано у таких словниках: «Короткий словник кінолюбителя» (Київ, 1971), «Словник української мови: в 11 т.» (Київ, 1970–1980), «Великий тлумачний словник сучасної української мови» (Київ, 2001), В. Миславський «Кінословник. Терміни, визначення, жаргонізми» (Харків, 2007), «Російсько-український словник термінів будівництва й архітектури» (Львів, 2005), М. О. Вакуленко, О. В. Вакуленко «Словник фізичних термінів-синонімів: близько 5000 синонімічних рядів» (Київ, 2017) тощо.

Мета дослідження – описати наповнення та структурну організацію термінного поля *фотографії* на основі логічно-семантичного принципу. Реалізація поставленої мети передбачає розв’язання таких **завдань**: дослідити структуру термінного поля *фотографії*, виявити терміни, що формують ядро та периферію, простежити системні зв’язки між термінами на рівні тематичних груп.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Термінна система – це сукупність слів та словосполучень на позначення спеціальних понять, тому їй притаманні такі ж самі властивості, як і лексичній системі. Системність термінів має передусім екстралінгвальну природу, що забезпечується зв’язком терміна із системою понять. Система відображає функційний принцип угруповання елементів, а «поле є відображенням інваріантного принципу групування елементів і способом їхнього існування» [2, с. 16]. Саме тому науковці (О. Бурковська [1], Ю. Главацька [2],

С. Дорошенко [3], Н. Книщенко [4], О. Крижко [5], Л. Півньова [6] та ін.) вважають застосування польового підходу у дослідженні термінів певної галузі цілком закономірним. Як зазначає С. Дорошенко, саме польова модель утверджує уявлення про мову як систему підсистем, між якими відбувається взаємодія і взаємопроникнення» [3, с. 136].

Термін *поле* запровадив у лінгвістиці Г. Іпсен у 1924, який визначив поняття поля як сукупність слів, об’єднаних спільним значенням. Натомість Й. Тріп висунув ідею поняттєвого поля, розмежувавши його із полем лексичним, оскільки вважав, що слова існують у свідомості мовця чи слухача не розрізнено, а пов’язані за змістом. Зазвичай метод поля застосовують для дослідження лексичних одиниць. Г. Пірус зауважує, що «побудова поля зводиться до вибору семантичної зони, центром якої буде лексичний ідентифікатор, що поєднує в своїй структурі і семантичній, й функційній ознаки, спільні для всього поля» [7, с. 324].

Наукова ідея термінного поля належить О. Реформатському, на думку якого термін може існувати лише як елемент терміносистеми, поза якою втрачає свою властивість терміна. О. Крижко вважає термінне поле штучно окресленою і спеціально збереженою від сторонніх проникнень галуззю існування терміна, «усередині якої він знаходиться з усіма ознаками, що його характеризують та відрізняють від звичайних слів» [5, с. 66]. Н. Книщенко [4], Л. Півньова [6] наголошують на тому, що лексична одиниця, яка перебуває в межах термінного поля з чітко окресленою дефініцією, поза цим полем може зовсім не сприйматися як термін, відтак набувати конотативного значення як звичайна лексична одиниця. «Термінне поле з часом може зазнавати змін – через появу нових одиниць чи втрату старих, а також міграцію термінів у межах самого поля» [6, с. 183].

Загалом більшість дослідників розглядають термінне поле як цілісну структуру, яка містить закономірні зв’язки між окремими термінними поняттями та групами таких понять, які належать до різних рівнів ієрархії. Опираючись на думку таких науковців, як Ю. Главацька [2], Н. Книщенко [4], О. Тур [9] та ін., вважаємо, що серед основних ознак термінного поля можна виокремити такі:

– у термінополі виділяють ядро та периферію на основі інтегральних та диференційних шляхом лексикографічного тлумачення основного компонента;

– у ядрі базові компоненти формуються навколо інваріантної лексеми. Вони «стилістично

нейтральні й відзначені підвищеною лексикографічною частотністю» [6, с. 183];

– елементи периферійної зони більш активно взаємодіють з іншими суміжними полями;

– межа між ядром та периферією є нечіткою та розмитою, що дозволяє досліднику самостійно встановлювати межі поля;

– поле може об'єднувати у своєму складі елементи, що належать до різних граматичних класів або рівнів мови;

– класифікація термінів ядра за семантичним та логічним принципами дає змогу визначити тематичні групи, підгрупи, мікрогрупи термінів. На думку О. Бурової, «логічний принцип полягає у виявленні зв'язків терміна з поняттям, яке він позначає. Семантичний принцип ґрунтується на врахуванні дефініції як класифікаційної категорії, що містить слово-ідентифікатор, яке вказує на родову належність до власне терміна, а відтак і групу слів, які у виразнюють певну тематичну групу серед інших груп (підгруп)» [1, с. 115].

Виклад основного матеріалу. Термінне поле *фотографії* – це відкрита гетерогенна система, яка поступово розвивається, вдосконалюється та зазнає впливу інших терміносистем. Гетерогенність пояснюють різноманітністю складників системи, в якій значна частина – це чужомовні назви. Окрім того, гетерогенність зумовлюють «одиниці різної граматичної структури, одиниці з різним ступенем точності семантики (терміни і терміноіди), конкретності позначуваного поняття (терміни й номени), з різною прагматичною спрямованістю (терміни й професійні жаргонізми)» [6, с. 183].

Основною лексичною одиницею ядра термінного поля *фотографії* є лексема *фотографія*, яка в термінології функціонує в таких значеннях: «1. Спосіб одержання зображення когось, чого-небудь на світлочутливому матеріалі за допомогою спеціального оптичного апарата. 2. Зображення, відбиток, одержаний таким способом; знімок, фотокартка. 3. Майстерня для фотографічного знімання та виготовлення знімків, відбитків. 4. Спостереження та хронометрована фіксація якихось дій, прийомів роботи, процесів і т. ін. з метою дослідження» [8, т. 10, с. 633]. Тобто інтегральними будуть семи *зображення, спосіб одержання зображення, професія чи діяльність, пов'язана з фотографією, прилад для фіксації зображень, спеціальне приміщення*. У межах термінного поля *фотографії* виділяємо семантично вужчі об'єднання – тематичні групи, в кожену з яких входять терміни на позначення родових понять галузі, а саме:

1. Види зображень: *відбиток, відбиток індексний, відбиток сучасний, вінтаж, голограма, фотографія (як зображення)*.

У межах родової назви *фотографія (як зображення)* виділяємо такі підгрупи:

1) наявність кольору: *фотографія чорно-біла, фотографія кольорова, монохромна фотографія*;

2) часові параметри: *нічна фотографія*;

3) вид фотографії: *комерційна фотографія, редакційна фотографія, фотографія з подвійною експозицією*;

4) жанр фотографії: *аерофотографія, будувальна фотографія, весільна фотографія, документальна фотографія, іміджева фотографія, лайфстайл-фотографія, портретна фотографія, репортажна фотографія, сімейна фотографія, фуд-фотографія* тощо;

5) напрям: *макрофотографія, мікрофотографія*;

6) місце знімання: *астрофотографія, вулична фотографія, фотографія підводна, фотографія просто неба*.

2. Прилад для фіксації зображень: *фотоапарат, фотокамера, камера*.

У межах групи виділяємо такі підгрупи:

1) особливості будови камери: *камера дзеркальна, камера дзеркальна однооб'єктивна, камера-обскура, камера електронна, камера електронно-механічна, камера механічна, фотоапарат бездзеркальний, фотоапарат дзеркальний, фотоапарат дзеркальний двооб'єктивний, фотоапарат компактний, фотоапарат цифровий, фотокамера цифрова, фотокамера цифрова псевдодзеркальна*, тощо;

2) призначення: *аерофотоапарат, фотоапарат панорамний, фоторушниця*;

3) відстань: *фотоапарат шкальний*.

3. Професія, рід діяльності: *ретушер, фотоамастор, фотограф, фотожурналіст, фотолюбитель, фоторедактор*.

4. Приміщення: *фотоательє, фотомагазин, фотомайстерня, фотостудія*.

5. Місце зберігання фотографій: *фотоальбом, фотокнига*.

6. Назви процесів, функцій, прийомів, способів отримання та поєднання зображень: *аерофотографія, аерофотознімання, аерофотознімання перспективне, блокування значень експозиції, блюмінг, боке, брекетинг, вилка експозиційна, вицвітання фотовідбитків, випалювання лінійне, відновлення, відновлення з карт пам'яті, відстань фокусування мінімальна, візування, віньєтування, вуаль, вуаль кольорова, вуаль фотографічна, глянцювання, дагеротипія*,

експонування, **експонування подвійне**, знімання, знімання комерційне, знімання репродукційне, знімання творче, кадрювання, калотипія, макрознімання, редагування зображень, ретушування, **слайдшоу**, **фотографія** (як процес), **фотожаба**, **фотомонтаж**, **фотомонтаж механічний**, **фотомонтаж комп'ютерний**, **фотомонтаж проєкційний** тощо.

8. Назви величини, параметрів та прийомів передавання зображення: **баланс білого**, **баланс кольоровий**, **баланс кольорового зображення**, **боке**, **величина апертурна**, **величина спадного світла**, **витримка**, **витримка «від руки»**, **витримка тривала**, **відстань гіперфокальна**, **відстань фокусна**, **відстань фокусна фіксована**, **глибина різкості**.

9. Назви предметів, пристроїв, приладів, обладнання, механізмів та їх частин: **бачок для проявлення**, **бленда**, **боді**, **видошукач**, **видошукач дзеркальний**, **видошукач електронний**, **видошукач оптичний**, **візир**, **відбивач**, **рефлектор**, **гніздо штативне**, **головка панорамна**, **головка штативна**, **далекомір**, **денситометр**, **експонометр точковий**, **об'єктив**.

10. Назва розчинів, емульсій: **ванна фіксувальна**.

Периферію термінного поля **фотографії** формують міжгалузеві, загальнотехнічні, загальнонаукові терміни, які більш активно взаємодіють з іншими суміжними полями. До таких термінів належать **аберація**, **адаптер**, **артефакти**, **астигматизм**, **байт**, **біт**, **витримка**, **відбивач**, **карта пам'яті**, **кодування**, **колаж**, **колір**, **колірність**, **композиція**, **контраст**, **контур**, **піпетка**, **піксель**, **рефлекс**, **рефлектор**, **різниця**, **розсіювання**, **світло**, **синхронізм**, **стабілізатор**, **флеш-карта** та ін. Функціонуючи в різних галузевих терміносистемах, такі терміни практично не змінюють свого значення. Але як компонент складених термінів вони можуть звужувати й конкретизувати свою семантику, готуючи підґрунтя навіть для переходу з периферії до ядра термінного поля. Наприклад, термін **композиція**, який використовують у музиці, мистецтві, літературі в значенні «будова, структура, розташування та взаємний зв'язок складових частин художнього твору, картини тощо» [8, т. 4, с. 252], у складеному терміні **композиція фотокадру** (структура, співвідношення, взаємний розподіл окремих елементів фотографічного зображення) набуває конкретизації семантики. Відповідно термін **композиція фотокадру** входить до ядра термінного поля **фотографії**. Межі між полями є доволі умовними. Конкретизація семантики міжгалузевих термінів сприяє тому, що вони як виразники базових понять терміноло-

гії **фотографії** можуть увійти до складу ядра термінополя або переміститися ближче до ядерної зони, наприклад, міжгалузевий термін **корекція** («Виправлення чого-небудь» [8, т. 4, с. 287]), яким послуговуються в літературознавстві, економіці, медицині, педагогіці, психології, конкретизує своє значення у складі терміносполук **корекція об'єктива** (виправлення об'єктива шляхом усунення або зменшення аберацій), **корекція спотворень перспективи** (об'єктиви, що мають функцію корекції перспективних спотворень, наприклад, для архітектурної фотографії), **корекція при інфрачервоному зніманні** (мітка на об'єктиві фотоапарата, що дає змогу точно сфокусуватися під час знімання на інфрачервоному плівку). Математичний термін **кратність** («Властивість числа ділитися на яке-небудь число без остачі» [8, т. 4, с. 330]) конкретизує семантику в терміносполуках **кратність збільшення об'єктива** (дорівнює відношенню фокусної відстані об'єктива (у мм) до довжини діагоналі кадру (у мм)); **кратність зуму** (кратність зміни фокусної відстані об'єктива, яка дорівнює відношенню максимальної фокусної відстані об'єктива до його мінімальної фокусної відстані), **кратність світлофільтра** (притягнуте число, що показує, у скільки разів необхідно збільшити витримку під час знімання зі світлофільтром порівняно з витримкою за тих самих умов, але без світлофільтра). Аналогічно загальнонауковий термін **відстань** («Простір, який розділяє два пункти, предмети тощо» [8, т. 1, с. 641]), який належить до периферії термінополя **фотографії**, набуваючи нових диференційних сем у складі терміноодиниць **відстань гіперфокальна**, **відстань фокусна**, **відстань фокусна фіксована**, **відстань фокусна мінімальна** тощо переходить до ядра термінного поля **фотографії**.

До периферії також зараховуємо:

– номенклатурні назви виробників пристроїв, деталей та їх частин: *Canon, Nikon, Sony, Olympus, Panasonic, Fujifilm, Samsung, Pentax* та ін.

– номенклатурні назви графічних редакторів: *Adobe Illustrator, Adobe Photoshop, Adobe Photoshop Lightroom, CorelDRAW, InkScape, Microsoft Paint, Paint.NET, PhotoScape, Picasa, PicPick, Zoner Photo Studio* тощо;

– номенклатурні назви програм для створення фотоколажів та слайдшоу: *Ashampoo Slideshow Studio HD 4, Bolide Slideshow Creator, DaVinci Resolve, Icecream Slideshow Maker Movavi Slideshow, Premiere Pro, Proshow Producer, Windows Movie Maker* тощо;

– формат носіїв інофрмації: *CF (Compact Flash), SD (Secure Digital), MMC (Multimedia*

Card), MS (Memory Stick), фірми Sony XD (xD-Picture Card), SM (SmartMedia), MD (Microdrive);

– професіоналізми та жаргонізми: *завалені міні, зашопити, відшарпити, кеноністи, мило, мильниця, ніконісти, полярик, портретник, равки, фотик, фотка, штатник* тощо.

Отже, термінне поле *фотографії* – це відкрита гетерогенна система спеціальних найменувань галузі, у структурі якої виділяємо ядро та периферію. Ядро термінного поля *фотографії* утворюють терміноодиниці з інтегральними семами *зображення, спосіб одержання зображення, професія чи діяльність, пов'язана з фотографією, прилад для фіксації зображень,*

спеціальне приміщення. Логічно-семантичний принцип дозволив у межах ядра виділити десять тематичних груп, що позначають види зображень, особливості будови камери, назви професій, роду діяльності тощо. До периферії зараховуємо міжгалузеві, загальнотехнічні, загальнонаукові терміни таких галузей, як фізика, хімія, комп'ютерні науки, мистецтво тощо, які в межах термінного поля *фотографії* конкретизують семантику, а також професіоналізми та жаргонізми. Перспективу дослідження вбачаємо у вивченні парадигматичних відношень термінів *фотографії* (полісемії, синонімії, антонімії, гіперо-гіпонімії).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бурковська О.Б. Українська термінологія лісівництва: становлення, розвиток та системно-структурна організація : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Львів, 2018. 392 с.
2. Главацька Ю. Термінологічне поле vs терміносистема: принципи наповнення та структуризації термінологічного поля в мові. *Науковий вісник Херсонського державного університету : Лінгвістика*. 2014. Вип. 21. С. 15–18.
3. Дорошенко С. Українська термінологія нафтогазової промисловості: становлення і розвиток : монографія. Полтава : Вид-во ПолтНТУ, 2013. 139 с.
4. Книщенко Н. П. Поняття «лексико-семантичне поле» й «термінологічне поле» в сучасному мовознавстві. *Лінгвістичні дослідження*. 2020. Вип. 52. С. 3–9.
5. Крижко О. А. Особливості терміна як основної одиниці терміносистеми. *Studia linguistica* : зб. наук. пр. / Київський нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. Київ : ВПЦ «Київський університет», 2008. Вип. 1. С. 62–67.
6. Півнюва Л. В. Структурна організація термінополя туризму в українській мові. *Термінологічний вісник*. 2019. Вип. 5. С. 182–187.
7. Пірус Г. Класифікація семантичних типів предикатів на основі побудови поля. *Українська термінологія і сучасність* : Зб. наук. пр. 2005. Вип. 6. С. 323–327.
8. Словник української мови : в 11 т. / [Уклад. І.К. Білодід та ін.]. Київ : Наукова думка, 1970–1980.
9. Тур О. М. Польова структура сучасної української терміносистеми землеустрою та кадастру. *Наукові праці: науково-методичний журнал. Серія : Філологія*. Миколаїв : Вид-во МДГУ ім. П. Могили, 2008. Т. 92. Вип. 79. С. 68–72.